

KHẢ NĂNG TIẾN BIẾN VĂN HỌC PHƯƠNG TÂY CỦA HỒ BIỂU CHÁNH QUA MỘT SỐ TIỂU THUYẾT PHỎNG DỊCH CỦA ÔNG

HUỲNH THỊ LÀNH*

1. Hồ Biểu Chánh là nhà văn tiêu biểu nhất trong hoạt động nghệ thuật phóng tác. Trong khoảng thời gian từ năm 1912 đến 1932, trong số 18 cuốn tiểu thuyết của ông thì đã có 8 cuốn ông phóng tác từ các tác phẩm tiêu biểu của tiểu thuyết phương Tây. Chính Hồ Biểu Chánh đã nói về vấn đề này “*Đọc tiểu thuyết hay tưởng Pháp văn hễ tôi cảm thì tôi lấy chỗ tôi cảm đó mà làm đề, rồi phỏng theo ít nhiều, hoặc tách riêng ra làm mà sáng tác một tác phẩm hoàn toàn Việt Nam. Tuy tôi nói phóng tác song kỳ thiệt tôi lấy đại ý mà thôi, mà có khi tôi lật ngược với đại ý, làm cho cốt truyện trái hẳn, tâm lý khác xa với truyện Pháp*” (2). Từ cảm quan tích cực, nhân đạo dựa trên đạo lý Việt Nam tác giả đã thay đổi khá nhiều trong đề tài, cốt truyện, kết thúc truyện và ngay cả trong tính cách nhân vật.

Dù hoàn cảnh tiếp nhận nền văn học phương Tây của ta ở thế bị động của những người dân nô lệ, không có chủ quyền, nhưng những nhà văn đầu thế kỷ ở cả hai miền Nam - Bắc đều luôn có ý thức chủ động trước văn hoá của người, họ luôn cảnh giác trước sự du nhập ồ ạt một lúc quá nhiều trường phái, khuynh hướng văn học của phương Tây và họ biết lựa chọn tinh tế các tác phẩm để phóng tác. Họ không bị ràng buộc nhiều vào cái vỏ văn minh bên ngoài mà luôn quan tâm đến những giá trị tinh thần xã hội Việt Nam đòi hỏi “*cải biên*” cho phù hợp với đạo lý Việt Nam.

Trên thực tế, các tác phẩm Hồ Biểu Chánh phóng tác đều được độc giả chấp nhận, thậm chí yêu thích. Xuất phát từ nhu cầu giải trí, có chuyện để mà nghe, có truyện để mà đọc, độc giả Nam bộ dễ dàng chấp nhận lối viết mô phỏng theo tiểu thuyết phương Tây. Họ không cần biết tác phẩm phóng tác theo tác phẩm nào, của ai, miễn sao các tình tiết, cảnh vật, con người trong truyện mang tính cách Nam bộ. Cách giải quyết phù hợp với đạo lý “*ở hiền gặp lành, ở ác gặp dữ*”, nhân vật chính phải có thủy, có chung, có nhân, có nghĩa.

2. Qua khảo sát so sánh đối chiếu các tác phẩm *Cay đắng mùi đời*, *Chút phận linh đình*, *Chúa tàu Kim Quy*, *Ngọn cỏ gió đùa* của Hồ Biểu Chánh với các tác phẩm *Sans Famille*, *En Famille* của Hector Malot, tác phẩm *Les comte de Monte Cristo* của

* Th.S, NCS, Trường Đại học Sư phạm Tp.HCM.

A.Dumas và tác phẩm *Les Misérables* của Victo Hugo về mặt xây dựng kết cấu, người viết nhận thấy:

2.1. Trong tác phẩm *Sans Famille*, Hector Malot miêu tả xã hội tư bản Pháp thế kỷ XIX với sự phát triển mạnh mẽ về kinh tế. Mặt trái của sự phát triển này là bản chất bóc lột và bản cùng người dân lao động. Không gian được mô tả từ nông thôn nước Pháp qua đến những địa phương nước Anh, Thụy Sĩ. Câu chuyện diễn biến theo trình tự thời gian trước sau, bắt đầu từ khi Rémi 8 tuổi cho đến khi trưởng thành có gia đình và sinh con đầu lòng. Trong đó tác giả tập trung miêu tả giai đoạn thiếu thời của Rémi.

Trong *Cay đắng mùi đời*, Hồ Biểu Chánh miêu tả xã hội Việt Nam thời thực dân nửa phong kiến. Không gian tác phẩm xảy ra hẹp chỉ từ Gò Công đến Cần Thơ, Sài Gòn và một vài địa phương ở các tỉnh Nam bộ. Thời gian câu chuyện diễn biến theo trình tự trước sau. Tuy nhiên ở đoạn đầu tác phẩm *Cay đắng mùi đời*, Hồ Biểu Chánh đã lồng vào miêu tả cuộc sống của hai mẹ con Ba Thời. Câu chuyện bắt đầu từ lúc thằng Được 5 tháng đến khi tìm gặp mẹ ruột vào lúc 15 tuổi.

Hồ Biểu Chánh chỉ giữ lại một số nhân vật chính (Barberin - Ba Thời ; chồng Barberin - tên Hữu; Rémi - thằng Được; Vitalis - thầy Đàng; Miligan - bà Hội đồng Nhân; ông chú Jame Miligan - Phan Đức Lợi; Mattia - thằng Bỉ; Drisscoll - gia đình ở Khánh Hội) lược bỏ các nhân vật Gaspard, gia đình Acquin và các con, Benjamin, Alexis, Etionette và gia đình, Espinasse, ông thầy âm nhạc nổi tiếng làm nghề cạo râu, cha của Mattia, bầy thú vật. Tác giả đã sử dụng tên gọi và con vật hoàn toàn Việt Nam.

Hector Malot viết tác phẩm *Sans Famille* theo lối tự thuật để nhân vật Rémi kể lại cuộc đời mình. Ngược lại trong *Cay đắng mùi đời*, Hồ Biểu Chánh thông qua những cay đắng của tuổi thơ, mô tả những cảnh cay đắng của người lớn và đề cao tình nghĩa, đạo lý làm người. Nêu lên những vấn đề mang tính xã hội trong tác phẩm để bày tỏ thái độ của tác giả đối với vấn đề đó.

Dung lượng tác phẩm *Cay đắng mùi đời* ngắn, nhân vật cũng chỉ thể hiện tính cách đơn giản, thậm chí một số ít nhân vật như ông trưởng ga chỉ là một nét chấm phá trong cuộc đời của thằng Được. Ngược lại tác phẩm *Sans Famille* có dung lượng lớn, nhân vật thể hiện tính cách phức tạp. Hai tác phẩm đều được viết theo kết cấu hội ngộ - lưu lạc - đoàn viên. Với kết thúc có hậu và những đoạn miêu tả xúc động về tình mẹ con, tác phẩm đã chiếm được cảm tình của độc giả ở mọi lứa tuổi.

2.2. Trong *En Famille*, Hector Malot miêu tả chủ nghĩa tư bản Pháp đang ở giai đoạn phát triển mạnh về công nghiệp, phát minh nhiều thiết bị máy móc hiện đại. Đây cũng là thời kỳ giai cấp công nhân từng bước hình thành và phát triển mạnh mẽ. Họ đã thành lập được các câu lạc bộ liên hiệp công nhân, hội đồng công nhân.

Không gian tác phẩm *En Famille* chủ yếu là nước Pháp, tác giả tập trung miêu tả từ ngoại ô Maraucourt đến thủ đô Paris. Thời gian diễn biến câu chuyện theo trình tự trước sau.

Tác phẩm *Chút phận linh đình*, Hồ Biểu Chánh miêu tả xã hội thực dân nửa phong kiến ở thời kỳ đầu. Thời kỳ có sự du nhập của những yếu tố tư bản chủ nghĩa từ mẫu quốc Pháp, nhưng nền kinh tế Việt Nam vẫn manh mún nhỏ lẻ, sản xuất tiểu thủ công nghiệp còn lạc hậu và thô sơ. Không gian tác phẩm được miêu tả từ các tỉnh Nam bộ đến Hà Nội. Thời gian diễn biến theo trình tự trước sau. Đặc biệt ở chương II có sự đảo ngược trật tự về thời gian (tác giả tả cảnh chia tay giữa Thu Vân - Hiến Vinh sau đó tác giả miêu tả lại cuộc sống của mẹ con Thu Vân).

Nếu ở tác phẩm *En Famille* có Perrine, Marie, Edmond, Vulfran và một số nhân vật phụ như Talouel, Bendit, Fabry, Rosalie, Belhomme, Théodore, Casimir... thì trong *Chút phận linh đình*, Hồ Biểu Chánh xây dựng các nhân vật có hoàn cảnh và tính cách tương đương như: Thu Cúc, Thu Vân, Lê Hiến Vinh, Lê Hiến Đạt và một số nhân vật phụ như vợ chồng Phán Kim, Thu Ba, Hai Thịnh, Hai Rõ, thầy Ba Thuộc, chín Hồ, bà Sáu, anh Pho, thầy Hiếu... mang tính cách đặc trưng của con người Nam bộ.

Trong *En Famille*, Hector Malot miêu tả hành trình trở về quê nội của Perrine bằng ngòi bút lãng mạn. Hành trình của Perrine là một chuyến đi phiêu lưu đầy mạo hiểm như Perrine lạc vào rừng sâu, sống trong lâu đài Robinson... với *Chút phận linh đình*, Hồ Biểu Chánh miêu tả hành trình trở về quê nội của Thu Cúc bằng ngòi bút hiện thực. Đó là một chuyến đi bình thường có thể xảy ra đối với bất kỳ ai. Thu Cúc không phải đối mặt với những cuộc bao vây tấn công trong dòng họ để tranh gia tài như Perrine.

Về dung lượng, tác phẩm *Chút phận linh đình* ít hơn tác phẩm *En Famille*. Mặt khác khi khai thác, Hồ Biểu Chánh đã tập trung vào việc phản ánh mối quan hệ gia đình nên tác giả không đề cập đến chủ đề ca ngợi nghị lực vượt khó của con người. Trong quá trình cho truyện diễn biến Hồ Biểu Chánh đặt quá nhiều yếu tố ngẫu nhiên như Thu Vân vừa vào Sài Gòn đã gặp ngay Hai Thịnh; sự trở về của Hiến Vinh; sự tìm gặp Thu Ba đã làm cho tác phẩm giảm phần hấp dẫn.

2.3. Trong tác phẩm *Le comte de Monte Cristo*, A.Dumas lấy bối cảnh xã hội thối nát thời vua Napoléon và Louis 18. Không gian trải dài từ Pháp đến Ý. Thời gian trong tác phẩm bắt đầu từ khi Dantès 19 tuổi cho đến khi ra tù là 33 tuổi. Hồ Biểu Chánh lấy bối cảnh thời Vua Minh Mạng cấm đạo Thiên Chúa. Đây là giai đoạn mà bọn tham quan ô lại, bọn nhà giàu mua quan, bán tước làm mục ruỗng dẫn triều đình nhà Nguyễn. Không gian tác phẩm trải dài từ các tỉnh Nam bộ như Tân Châu, Rạch

Giá, Hà Tiên, Phú Quốc, sang Quảng Châu - Trung Quốc. Thời gian trong tác phẩm kéo dài từ khi Thủ Nghĩa 21 tuổi cho đến khi ra tù 33 tuổi.

Tác phẩm *Chúa tàu Kim Quy*, Hồ Biểu Chánh đơn giản hóa câu chuyện ly kỳ của A.Dumas và giữ lại một số nhân vật trọng tâm: Lê Thủ Nghĩa - Edmond Dantès, Trần Tấn Thân - Fernand, Lý Thiên Hùng - Danglars, Cô Tư Chuyên - Mercédès, chú khách Mạc Tiễn - Linh mục Maria và xây dựng một số nhân vật phụ là những người nông dân lương thiện bám víu với ruộng đồng Nam bộ.

Trong *Chúa tàu Kim Quy*, Hồ Biểu Chánh đã lược bỏ hết các sự kiện và nhân vật không cần thiết để phù hợp với trình độ tiếp nhận của độc giả Nam bộ. Tình tiết diễn biến câu chuyện được Hồ Biểu Chánh đẩy nhanh, các sự việc diễn ra liên tiếp. Tác phẩm chỉ thể hiện 2 phần, 17 chương. Trong khi đó tác phẩm *Le comte de Monte Cristo* gồm 117 chương.

Trong tác phẩm *Chúa tàu Kim Quy*, Hồ Biểu Chánh đã thay đổi hoàn toàn lối "đền ơn trả oán" của A.Dumas. Dantès thực hiện hành động đền ơn báo oán bằng kế hoạch điều tra toàn cục về tình hình các ân nhân và kẻ thù, thu dụng những phụ tá, gia nhân bằng những hành động nhân nghĩa; từng bước thực hiện những thủ đoạn tinh vi, khôn ngoan, và chờ cho đến khi thời cơ thuận lợi thì tự mình ra tay. Ngược lại đối với Thủ Nghĩa, sự báo oán tuy có chuẩn bị trước nhưng đến khi trả thù Thủ Nghĩa đều nhờ đến pháp luật can thiệp. Với lối kết cấu án đền oán trả không mang tính phi nhân tác phẩm *Chúa tàu Kim Quy* rất phù hợp với triết lý đạo đức của người Việt Nam.

2.4. Tác phẩm *Les Misérables*, Victor Hugo miêu tả thời kỳ cách mạng dân chủ, dân quyền nước Pháp thế kỷ XIX với nhiều tranh chấp chính trị giữa phái cộng hoà và phái bảo hoàng. Những đổi thay trong chính trị đã tạo ra đời sống xã hội Pháp với nhiều phức tạp, những cảnh cùng khổ của người dân lao động, đặc biệt là phụ nữ và trẻ em cùng với sự xuất hiện của các tệ nạn xã hội đang lan tràn. Không gian tác phẩm tập trung ở Paris và một số vùng ngoại ô Paris. Thời gian tác phẩm kéo dài từ sau nền chuyên chính Giacôbanh bị sụp đổ vào đầu thế kỷ XIX trải qua thời đế chế Napoléon, triều đại Buôcbong, nền quân chủ Philip và kết thúc bằng khởi nghĩa của nhân dân Paris tháng 6/1832. Thời gian trong *Les Misérables* được Hugo sử dụng là thời gian đồng hiện, thời gian song song, thời gian của người kể chuyện, thời gian tâm lý và xen lẫn thời gian hiện tại và quá khứ...

Tác phẩm *Ngon cỏ gió đùa*, Hồ Biểu Chánh tập trung miêu tả mâu thuẫn nội bộ quan lại triều đình nhà Nguyễn dưới triều vua Minh Mạng. Đây là giai đoạn nhà Nguyễn từng bước đi vào con đường suy tàn. Trật tự câu chuyện được Hồ Biểu Chánh sắp xếp theo logic cái gì xảy ra trước nói trước. Thời gian trong tác phẩm phần lớn là thời gian vật lý. Không gian chủ yếu tập trung ở thành thị và nông thôn vùng

Gia Định, Cần Đước, Gò Công với những cảnh sinh hoạt đời thường của người dân Nam bộ.

Hồ Biểu Chánh chỉ giữ lại một số nhân vật quan trọng gồm Lê Văn Đố (Trần Chánh Tâm) - Valjean (Maderline), Hoà thượng Chánh Tâm - giám mục Myriel, Lý Ánh Nguyệt - Fantine, Từ Thu Vân - Cosette, Từ Hải Yến - Tolomiette, Ông Đàm Tự Chấn - Gillenormand, Vương Thế Hùng – Colonel de Ponmercy, Vương Thế Phụng - Marius, Đỗ Cẩm - Thénardier, Phạm Kỳ - Javert. ...

Hệ thống nhân vật trong hai tác phẩm được xây dựng theo hai tuyến đối lập. Một bên là đại diện cho dân nghèo bị đối xử bất công, nhưng tâm hồn cao thượng, giàu lòng vị tha. Một bên là tầng lớp trên của xã hội nhưng vị kỷ, gian xảo và tàn nhẫn.

Dung lượng tác phẩm *Les Misérables* đồ sộ, số lượng nhân vật nhiều, thời gian diễn biến câu chuyện dài. Hugo đã lồng tiểu thuyết vào tiểu thuyết, tiểu thuyết vào truyện ngắn... xen kẽ những đoạn, chương ngoại đề để mô tả những tư tưởng, tình cảm, hành động của các tuyến nhân vật nhằm nối kết các câu chuyện lại một cách chặt chẽ hợp lôgic. Tác phẩm *Ngọn cỏ gió đùa*, Hồ Biểu Chánh đã tổng hợp chuyện Lê Văn Đố, truyện Ánh Nguyệt - Thu Vân, truyện Thế Hùng - Thế Phụng thành 1 truyện. Khởi đầu từ 3 nơi khác nhau, Hồ Biểu Chánh lấy cuộc nổi dậy của Lê Văn Khôi để kết 3 truyện lại. Hugo viết tác phẩm *Les Misérables* khoảng 30 năm, trong khi đó Hồ Biểu Chánh viết tác phẩm *Ngọn cỏ gió đùa* chỉ mất 5 năm.

Hồ Biểu Chánh miêu tả, kể chuyện, không bộc lộ cái tôi cá nhân của mình một cách trực tiếp. Tuy có nói về đạo đức nhưng ông đã thông qua lời đối đáp của các nhân vật để gửi gắm tình cảm của mình. Trong khi đó Hugo bộc lộ trực tiếp cái tôi cá nhân, đồng thời dùng lối văn diễn thuyết để nói về đạo đức. Nếu như Hugo dùng nhiều ngoại đề chính luận, miêu tả trữ tình nhằm tập hợp các sự kiện trong tác phẩm, thì Hồ Biểu Chánh chỉ kể lại những sự việc có liên quan đến diễn tiến của câu chuyện. Ông tôn trọng trật tự liên tiếp của các biến cố trong câu chuyện, cái gì xảy ra trước nói trước. Ngược lại Hugo sắp xếp bố cục theo trật tự ưu tiên cho những gì tác giả cần nhấn mạnh. Hugo thể hiện tác phẩm *Les Misérables* bằng sự kết hợp giữa tư tưởng khai sáng và chủ nghĩa xã hội không tưởng sau cách mạng Pháp, nhằm xây dựng một xã hội bình đẳng theo ước muốn của tác giả. Ngược lại với tác phẩm *Ngọn cỏ gió đùa*, Hồ Biểu Chánh chỉ dừng lại ở sự kết hợp giữa đạo đức truyền thống và đạo lý của người bình dân Nam bộ.

3. Như vậy, từ tinh thần lấy “chỗ cảm” mà sáng tác, nghệ thuật xây dựng truyện của Hồ Biểu Chánh có những đặc trưng sau:

3.1. Về xây dựng bối cảnh.

Các tác phẩm văn học Pháp ra đời vào giai đoạn xã hội Pháp ở thế kỷ XIX với những biến động lớn về chính trị, kinh tế, văn hóa, xã hội. Đặc biệt là sự phát triển của chủ nghĩa tư bản và đời sống của nhân dân lao động bị bần cùng hoá.

Các tác phẩm của Hồ Biểu Chánh sáng tác vào những năm đầu thế kỷ XX, bối cảnh chủ yếu là nông thôn, thành thị các tỉnh Nam bộ dưới xã hội thực dân nửa phong kiến. Dưới ảnh hưởng của nền văn hoá phương Tây các mối quan hệ gia đình, xã hội truyền thống Việt Nam dần dần bị phá vỡ. Không gian tác phẩm hẹp, chủ yếu là không gian gia đình.

3.2. Về xây dựng nhân vật.

Nhân vật trong các tác phẩm văn học Pháp được miêu tả sống động, mang tính điển hình cao, đặc biệt là tác giả đã tập trung những đoạn độc thoại nội tâm và miêu tả diễn biến tâm lý của nhân vật.

Với Hồ Biểu Chánh, việc xây dựng nhân vật chỉ tập trung vào miêu tả những cử chỉ, hành động, không quan tâm vào việc miêu tả tâm lý. Đặc biệt Hồ Biểu Chánh đã Việt hoá hoàn toàn các tác phẩm văn học Pháp từ cách đặt tên, lời ăn, tiếng nói... của nhân vật đều thể hiện nét đặc trưng của người dân Nam bộ. Vì vậy tác phẩm của ông đã tạo được sự ưu ái của độc giả bình dân Nam bộ. Các nhân vật của Hồ Biểu Chánh rất sống động và hấp dẫn, tạo nhiều bất ngờ, lý thú, không như những truyện cổ điển chịu ảnh hưởng của văn học Trung Quốc.

3.3. Về xây dựng kết cấu.

Tiếp thu lối viết phương Tây từ những tiểu thuyết Pháp, cùng với việc vận dụng những tình hoa trong lối viết tiểu thuyết chương hồi, Hồ Biểu Chánh đã cho ra đời những tiểu thuyết có bố cục gọn nhẹ hơn, diễn biến tâm lý tình cảm của các nhân vật gần gũi hơn đối với độc giả Nam bộ. Với kết cấu 3 công đoạn hội ngộ - lưu lạc - đoàn viên, tác phẩm nào cũng kết thúc có hậu. Hồ Biểu Chánh với tư cách là người kể chuyện, trong tác phẩm của mình, tác giả thường xuyên có mặt để giới thiệu nhân vật, kể lại các sự kiện và bàn luận về vấn đề đạo đức, về quan niệm sống, về xã hội.

4. Qua so sánh các tiểu thuyết Hồ biểu Chánh phóng tác từ tiểu thuyết Pháp, bắt đầu từ tác phẩm *Cay đắng mùi đời* chịu ảnh hưởng bởi tác phẩm *Sans Famille* của Hecto Malot, tác phẩm *Chút phận linh đình* chịu ảnh hưởng tác phẩm *En famille*, tác phẩm *Chúa tàu kim quy* chịu ảnh hưởng bởi tác phẩm *Le comte de Monte Cristo* của A.Dumas cho đến tác phẩm *Ngọn cỏ gió đùa* chịu ảnh hưởng tác phẩm *Les Misérables* của V.Hugo, chúng ta nhận thấy khả năng tiếp biến văn học Phương Tây của Hồ Biểu Chánh đã có những bước phát triển mới. Nếu ở tác phẩm *Cay đắng mùi đời*, Hồ Biểu Chánh theo sát từng nhân vật, từng diễn biến trong tác phẩm *Sans Famille* thì đến tác phẩm *Ngọn cỏ gió đùa* chỉ còn phảng phất cái bóng dáng của tác phẩm *Les Misérables*. Chính yếu tố này đã tạo chỗ đứng cho Hồ Biểu Chánh trở

thành một tiểu thuyết gia có công đầu trong sáng tạo nghệ thuật phóng tác. Xin mượn nhận định của Trần Hữu Tá về vai trò, khả năng của Hồ Biểu Chánh trong nghệ thuật phóng tác để kết thúc bài viết này: "*Dù ở Ý, ở Pháp hoặc ở phương trời Châu Âu xa lạ nào trong các tác phẩm của V.Hugo và A.Đuy-ma, của H.Malô và A. Thơ - ri - ê, nhưng thông qua sự cảm thụ tinh tế của Hồ Biểu Chánh và khả năng phóng tác tài hoa của ông, những Cay đắng mùi đời, Chứa tàu Kim Quy, Ngọn cỏ gió đùa... vẫn có sắc thái riêng. Người đọc vẫn cứ ngỡ là gặp ở đây những vùng đất Nam bộ, sống lại không khí một thời của vùng đất này với những con người chất phác trung thực, hiền lương đã đổ mồ hôi và máu trên các miệt đồng, các kênh rạch đồng bằng sông Cửu Long*" (3).¹

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- (1) Tôn Thất Dụng (1993), "*Sự hình thành và vận động thể loại tiểu thuyết văn xuôi tiếng Việt ở Nam bộ giai đoạn từ cuối thế kỷ XIX đến năm 1932*", tr 67.
- (2) Nguyễn Khuê (1974), *Chân dung Hồ Biểu Chánh*, Nxb Lửa Thiêng, Sài Gòn, tr 146 - 147.
- (3) Hồ Biểu Chánh (1988), *Thầy Thông ngôn*, Nxb Tiền Giang, tr 8.

Abstract:

Ho Bieu Chanh 's abilities of perceptions and transformation of western literature through his roughly translated novels

A lot of western novels were translated into Vietnamese in Nam bo (South Vietnam) from the late XIXth to the early XXth centuries. They had great influence in Nam bo writers. Ho Bieu Chanh was one of the writers who had experimented in the imitative writing of western novels. He was successful in that period.